

in
A

BIBL. NAZ.
Vitt. Emanuele III

SUPPL.
PALATINA

C

125

NAPOLI

1111.

26 693

IMPERATORI ET REGI
FERDINANDO I.

AD CORONAM FERREAM SUSCIPIENDAM

AVGVSTO CONSPECTV

MEDIOLANVM ILLVSTRANTI

GRATVLATIO

ANTONII MAZZETTI

A PENITIONIBVS EIVSDEM CONSILII

ET

XXIV VIRVM IVDICIIS COGNOSCENDIS

PER LANGOBARDIAM

PRÆSIDIS

MEDIOLANI
TYPIS RIVOLTIANIS

ANNO MDCCCXXXVIII

hic ames dici Pater atque Princeps

HORAT. *Lib. I, Od. II.*

Successu laeta et caelo nitidissima ab alto,
Puniceis invecta rotis umbrisque fugatis,
Aurora optatae tandem praenuntia lucis
Surgit, Olona, tibi; roseoque colore refulget
Saepe petita dies, ornat cui lumina magni
Nos fortunantis praesentia Principis ipsa,
Caesaris alma dies cunctis illustrior: oras
Appulit ad nostras, et faustus amoena beavit
Limina magnanimus Superis hinc missus ab aequis
FERNANDUS, soboles veterum augustissima Regum,
FERNANDUS, quo nunc Insubria Rege virescit
Dives opum, felixque bonis, quibus undique adaucta est,
Grata ejus nomen, curas et munera jactat.

Vere festa (manes memori, aeternumque manebis

Meute dies) nobis repetita revertere in omne
Tempus honorata et saeclo celebranda perenni!
Te cuncti enixe revocant, et lactea gemma
Te notat o certe fastorum maxima! Namque
Augusti adventu gentis tu prima beatae
Vota facis certa et tanti das Principis ora
Cernere blanda, suo testari et gaudia Regi,
Quem licet absentem populis tam saepe locuta
Sunt benefacta suis, amor et clementie (1); tandem
Reddite plaudenti fatorum numine regno,
Dexter edes *FERRANDA*! favent Tibi terre polusque;
Gretes Caelitibus! cupidis jam sedibus euspex
Succede, atque istos non designare penates:

Tu pater et princeps, patriae Tu cura, decusque,
Praesidiumque, salus, spes et fiducia rerum
Tantarum, ingredi, etque alacer pede fida secundo
Moenia jam subeas, propius res aspice nostras:

Accedat Tecum quae par Tibi sole reperta est,
Et penes incedit Socia et Regina verenda,
Flos juvenum, morumque nitor, Sponsa inclita, cujus
Veridico in plausu sonuit vox omnibus una,
Ambitiose sibi quam vindicat Italia tellus,
Et merito tanta semper se tollet Alumna;
Expectata diu petrii duo sidera regni,
Ambo animis, ambo insignes virtutibus, ambo
Sedule cura Deum, firmus quaeis rideat aether,

Salvete: haec vobis urbs cara et debita fatis,
Jussu divino Austradum commissa favori,
Erexit vultus hilares, et numina vestra
Ominibus laetis et voce et corde salutat.

Laetior Insubriae facies; jam magna per urbes
Pompa, triumphales jam cuncta per oppida plausus!
Jam, celeri innumeras fama volante per oras,
Gentibus effervent loca singula, compita, portae,
Templa, aedes, plateae, praelonga suburbia, villae,
Turrets, tecta, viae, fora, celsa palatia: dulci
Terrigena obtutu defixus et advena in uno
Haeret, et ante tuos gestit, Rex optime Regum,
Procubuisse pedes: resono tonat omne fragore
Caelum, quisque calet magna spe fervidus: alta
Te veniente venit, civisque coruscat ab ore
Exundatque animis, diffusaque crescit eundo
Laetitia exclamans: Magni nunc hospita nostra
Regis facta domus; cedit nova gloria nullis
Urbibus; at vero haec merito superatur honore,
Quod si Caesaris visendi Principis ardor
Signa dat ampla sui, si claras emicat ingens
In laudes mox turba tuas, id, crede, fideli
Est minus obsequio, quod grande, quod omnibus aequè
Vivit inextinctum numquam deletibile, quo Te
Pectore sincero excipimus, regemque patremque;

Hospitium, Caesar, muros quod vincit et arces,

Pectora nostra tuum, quo nil Tibi majus in orbe,
Quo nil nobilius, nil firmitus : aspice circum ,
Et vide , praesenti laetentur ut omnia Rege ,
Qui nova pacatis effundit gaudia terris !
Prospera lux orta est, qua non optatior ulla ,
Urbis delictum qua Tu jam redderis. Ite
Dorum curarum genus, insomnesque labores ,
Lile vacent aures. Tu nostri pignus amoris
Jam rumpis moram, portasque intrare superbas
Approperas ; Italiae Te certe haud poenitet orae.

En patriae assurgunt moles ad sidera ! Rerum
En Mediolanum praebet spectacula ! decorum
Sed quodcumque vides, Caesar, quodcumque renidet,
Commemorare Tibi certat monumenta tuorum
Fulgida, quae sane non Te meminisse pigebit :
Porta(2), vireta(3), viae(4), plateae(5), templa(6), aula,(7) theatra (8),
(Non nisi nota loquor), fora, celsa palatia et aedes (9)
Summorum decus artificum, vel flumina et amnes
Quae non rupis obex, non mons, scopulive retardant (10),
Plurimus arte labor sed rexit, publica passim
Ornamenta, artes (11) et splendor et omnia magna,
Quae scelus est parvo tennata includere versa,
Urbem per totam si flectis lumina, et extra,
Haec quaecumque patet tantae Tibi gloria formae,
Est opus Austriadum, et tacito cum murmure nomen
Personat Austriacum semper memorabile : crevit
Ista per Austriacos Urbs felix, auspiciisque

Floruit Austriacis ita formosissima. Quanta
Hac decet insigni venerari ab origine! vere
In Tui Templa venis Caesar permagne: sed urbem
Austria, quam statuit præclaram, protinus auxit
Donis orbe stupente novis majoribus: omni
Cultu animi viguit mox præstantissima: nempe
Prodigium et nostræ lux diva THÆNIA terræ,
Lux fulgens stellas velut inter luna minores,
Et Regina potens, qua non excelsior ulla
Nec pietate fuit, virtute aut major et ausis,
Digna polo regnare, thronoque effulgere divum,
Grande Italum, mundique decus, quæ maxima semper
Dicetur cunctis, et erit quæ maxima semper:
Ut primum Insubriae coepit compescere habenas,
(Hic me clara manet pars celsior altera laudis)
Excolere ingenia et prorsus depellere mores
Barbaricos voluit, generosa incepta paravit,
Excessitque fidem meritorum summa suorum.
Tunc etenim (tristis sed res dignissima scitu)
Insubrum in cineres quasi gloria versa jacebat;
Quocumque aspiceres, nihil hic nisi luctus et horror,
Et nox cuncta replens alis nigrantibus; aetas
Deterior prorsus miseranda et decolor (12); iste
Ferreus orbis adhuc caligine septus; ubique
Vana superstitio, moris fons pravus iniqui,
Nubibus in densis dominans cervicibus altis,
Non nisi languor iners, et plebs ingloria segnis,
Non nisi et incultae facies teterrima gentis;

Quae, labefacta rudi sub pondere, caeca recumbens,
Et vitilis innixa, bonum sanctumque putabat
Res veteres per damna sequi, mergique tenebris (13).

Austria, tanta mihi benefacta referre voluptas,
Austria pro populis ne quid restaret inansum,
Purgat eam maculis et saeculi sordibus hujus,
Et pia jam tandem finem allatura malorum
Celsa sui documenta dedit, quae sauctius orbis
Nil tulerat. Quaesita diu, longoque vocata
Undique docta virum accurrit lectissima turba (14),
Divite quae censu, et cumolata favoribus aulae
Sydera per densas diffundit clara tenebras;
Quae deceant, quae sint fugienda sequendaque tractat,
Et scindit nebulas, rationis et arma ministrat,
Virtutemque perat doctrinae lumine: egenis
Ut daret Insubribus vera incunabula, doctos
Esse jubet juvenum rectores; illico sedes
Musarum erectae, fundata Lyceae, palestra (15),
Et collecta simul librorum vasta supellex (16)
Profectura animis saecunda volumina alendis:
Quid plura? et curae longinqua et itinera saepe
Sunt mandata viris, quae fertile mentis acumen,
Ut mores hominum multorum urbesque remotas,
Utiliumque procul peregrina inventa viderent,
Larga vel ex aliis hic emolumenta daturi
Urbibus Insubriae, gaudet quas aula regigni (17):
Jaroque scholae, omnigena celebrant quas luce magistri,

Thesaurus animi, culti bona cordis et omnes
Caeli divitias in publica commoda gentis
Eduxere (18), Orbique datum cognoscere, quantum
Ante alias facile mente ingenioque feraci
Artibus ingenuis studiis et dotibus almais
Insubria eminent praelargo munere Divum:

Nec mora longa, viris quos sive scientia magna,
Seu celebres ardens evexit ad aethera virtus,
Est rerum commissus apex (19), commissa potestas
Legum: virtuti favor est, jam portus honorum
Aula frequens; quanto meritis impensius addit
Aut laudum stimulos, aut recte praemia ponit (20),
Hoc mage sopitae torpor quas obruit artes
Exsurgunt: istae tanto conspectius in ae
Calcar habent, quanto quae suadet major habetur,
Atque regit fulgore sui: sic gratius unquam,
Quam bene de tanta Domina potuisse mereri,
Non fuit in votis: sic officiosa voluntas
Discit et alta parit: largae sic nisibus aulae
Excelsi quidquid Latium fert, quidquid Athenae,
Insuper ipse stupet, cernitque ubicumque Minervae
Insuetas cultrici opes: felicibus amplum
Ingeniis aperitur iter; nova germina honorum
Miratur fructusque novos; sunt denique certae
Divitiae virtus, sapientia, quas neque bellum
Nec rapuisse potis mors est; monstrataque vitae
Doctrinaeque via, et radiis haec omnia lustrat

Imperiosa suis; polluta haec saecula purgat,
Abluit haec umbras, et larvis lurida colla
Prosternit victrix; laudata nec alget, in aula
Austriadum, virtus: hominem sordescere nullum
Austria cauta tulit: vigor et vis insita menti
Impressas gestit sapientum insistere plantas,
Et sese excivit: posito mendacia fuco
Sub pedibus domita, et multos neglecta per annos
(O decus, o tantae merces uberrima curae!)
Candida Religio nituit (21), monstrumque vetustum
Pulsa superstitio horribili spoliata flagello
Italidum litus fugit indignata, caditque
Reginae aspectu, quae antiquae gaudia vitae
Hic renovare jubet: vitiorum turba tonantem
Legiferam metuit, stultae fastidia plebis
Legibus illa regit. Patriam hanc dedit esse theatrum
Et morum et decoris: mirum potuisse! Sed aequi
Regis amor quid non bona pectora cogit? (22) id altum
Foeminae virtutis opus satis edocet, artes
Quae Mediolanum romanas contulit: ipsi
Quid non debemus? minus haud debere fatemur
Quam primo Augusto, quam Tito debuit olim
Roma superba suis. Saeculi surgentis origo
Exstitit Insubriae. Veluti cum protulit ora
Squalida tristis hiems, moestis et inhorruit agris,
Et fruge foliis et flore carentibus, orto
Vere novo, laeto vestit se gramine collis,
Sylvae nemusque comas pandunt, pratum explicat herbas

Omnigenas, Pomona vices, piceosque colores,
Mutat; luxurialque Ceres recreata, et abunde
Cuncta virent, et picta nitent, et crescit opimis
Frondebis uber humus, dehinc turgens roessibus aestas
Flavet largificis: sic pleno copia cornu
Austria dona ferens petuit, sic ubere vena
Mens animusque hominum sacro aulae rore madentes
Grandescunt celeres effusi fluminis instar,
Frugiferique fluunt, et res generantis summas
Semina diffundunt: facies mox altera vulgi
Annosa jam tersa genis nigredine prodit,
Scenaque turpis abit: redeuntis conditor aevi
Sol novus Austriadum tam claram extollere lucem
E tenebris tantis potuit, puramque reduxit
Vitam; Saturni quae jam cecidere, repente
Saecula renascuntur: procul hinc propereque fugata est
Horrida barbaries per terras didita, et aetas
Haec fuit Austriadum vere dicta aurea (23): sane
Rem prope caelestem si cui spectare voluptas,
Huc celer appropere. Facinus mirabile! namque
Palladis in gremio Austriacis radiantibus astris,
(Dona oculos pone ante tuos Insubria felix)
Haec regio potuit ferme divina vocari:
Hic cessare decet; per me res digna Marone
Se negat ornari, brevibus contenta doceri
Indiciis: hinc summa hausi, summisque labellis
Qualis apes violas libo exemplaria tanta.

Nunc adde auspiciis magni quae nata JOSEPHI,
Cujus multa satis praeconia, notaque facta
Magnanima et nullis audita prioribus annis
Aeternum sanctumque tenent per saecula nomen (24).
Hic sacer aethereis delapsus spiritus astris,
Naturae genius, nostrum jubar, et jubar orbis
Successus et coepta novis successibus auxit,
Atque sacratarum legum, rerumque novarum
Lator praecellens et inenarrabilis heros
Aemula maternis monumenta reliquit, et ausa
Insubriae populis mansura perennibus aevis
Acta ... LEOPOLDI juvat hic accepta referre
Tempora (25) qui Etruriae decor, ac spectabile Numen
Italiae, altivola venerabilis indole: quippe
Par studium ambobus, similesque in pectore curae,
Velox ambobus virtus, sapientia concors
Intenta ad populos, ambobus fama benignum
Stravit iter; nequeunt expleri corda videndo,
Quam sint mente pares et magna audere parati,
Italicasque plagas rutila face quam bene tergant.
Sic modo quae indigne fuerat sine lumine tellus,
Sic Urbs, quae jacuit rudis atque miserrima, sic gens
Obsita nocte nigra, gens intermortua, plane
Induit illustres mundo admirante figuras:

Langobardorum sunt haec (quam dicere saepe est!)
Haec elementa Diis digna, haec primordia magna,
Haec summa Austriadum laus non moritura: sed adsunt

Quae celebranda forent grandique canenda cothurno,
Scilicet ampla Tui praeclaraque gesta parentis
FRANCISCI rerum fama super aethera noti (26),
Qui Te virtutes docuit verosque labores,
Ista in sede Tibi sceptrum et decora alta paravit,
Et Langobardis Venetisque hoc nobile Regnum
Viribus, ingeniis, et maiestate timendum
Condidit aequae iustitia tulatus et armis.
Is quoque (in ore mihi semperque in corde manebit)
Vir sapiens laetis, sapiens vir casibus arctis,
Vir fidei pacisque ante omnia cultor et altor,
Pectore magnanimo, curis solertibus, aequis
Legibus (27), imperio bene leni et mente sagaci
Pondere iudicii, caelesti et acumine fertur
Cuncta per ora virum: nostrae namque ille carinae
Longaevis Rector, cui longa magistra parensque,
Aetherei regina poli, prudentia tutas
Nosse vias dederat, majorum prima secutus
Facta suis populis, nostroque salutifer aevo
Perpetuas caelo laudes aequavit (28), et inter
Caetera plura mihi memoranda et maxima iussit,
Huius ut in Regni felici sede moretur,
Atque sibi (faustum cerno) sceptrum vicaria gestet
Germanus, praedulce caput, RAINBERTUS, unum
Cujus nomen erit longi mihi carminis instar:
Nam Regni decus eximium, cui vivida virtus
In Regis, populique bonum, cor et aequa potestas
Efulgent pariter; magni in nos fecit amoris

Hac quoque parte fidem tam magni muneris auctor;
Et facis ipse animo Patrum largitus eodem
FERNANDE; in populis adamandis atque fovendis
Vincere a nullo. Te nulli cedere oportet.

Cuncta en plena tula visuntur honoribus: ipsa haec
Magna Urbs, qua primum ponis vestigia Princeps,
Pulcher bonos pulchrae Italiae pulcherrima terra,
Terra redempta tuis, priscæ quondam æmula Romæ (29),
Austriacos memorat fastos, fastosque tuorum
Atque tuos ornat reliquis illustrior: illa,
Si sortem est grata suam, sua si bona norit,
Vidit ab Austriacis primas albescere luces,
Tota per Austriacos (certum mihi vera fateri)
Sic tulit alta caput speciosior omnibus una,
Cultior et gravior, patulisque opulentior arvis,
Sic tota enituit, sic pene extincta revixit,
Sic corpiit primis adolescere viribus; ecce hinc
Austriades resonant benefacta veterrima, et illinc
Austriades iterant benefacta recentia, eosque,
Gloria dum meritis, et mens ratioque manebunt,
Uaque ubivis sua gesta carent clarissima: vos, vos
O qui sidereo moderatis sæcula gyro,
Et quibus æthero fas est e cardine rorem
Fundere vivificum, vos pro me solvite linguam,
Ne bona nostra tegant ingrata silentia: dignas
Haud opis est modicæ grates persolvere; per vos
Plena tot et tantis referatur gratia: verum

Haec, ubi cuncta vides hilari grandescere adaeucta ,
Urbs rediviva, manus tollens, Tibi pectore ab imo
Fausta precatur ovans fore sperans, ipse ut avorum
Quo Tu corde flagras, populos quo vincis amore,
Magnifice facta et tua grandia coepta secundes:
Namque immensa Tibi totum vulgata per orbem
Stant exempla domus, qua non insignior ulla.

Tu fatis laetare tuis, laetatur ut omnis
Insubria; et summus divum pater atque hominum Rex
Fronte alocri laevum et caeli de parte serena
Intonat. Urbs Tua Te nunc possidet; inspicere quanta
Celsa opera et celebres sublatis molibus arcus
Stent et mansuris testentur vocibus ortos
Se Patre sub Magno, dum regna teneret! Ad Urbem
Quae data Germanis porta est (30), omni arte magistra
Pacis honoratae fructus prodivit in auras
Principe sub tanto post tot discrimina belli,
Postquam parva quies populorum sospita; et intra
Grato FRANCISCI placidas discurremus oras
Munere. Nunc oculos dextra laevaue per amplam
Flecte viam, merito quam divi Patris honore
Urbs devota suis patefecit sumptibus; olim
Servorum dicta est, plane modo Regia facta
Tantum efferre decus sibi gaudeat: altera surgit
Jam tibi conspicua et regali splendida luxu
Porta et clara satis, Comensis dicitur, ordo
Quam mercatorum monumentum et pignus amoris,

Has dum praesenti decorabat numine sedes,
Illi grato animo erexit, propriamque dicavit;

Fastu elata suo, Tibi nam, **PAANANDE**, sacrata
Mox nova jam platea exsurget ter cara, tuoque
Nomine praesignis formae aspicienda nitore,
Imo corusca magis fabricantum cordibus; arcto
Parva quidem spatio nimis illa videbitur, ingens
Sed satis urbis amor jam longe insignit et auget,
Urbis amor qui operis fons dives et unica origo (31):
Exigua interdum sunt cor testantia magnum
Dona: voluntati si latitudo locorum
Par foret, atque animis, quidquid sol lampade clarat
Terrarum caelique, tua est platea, optime Caesar.

Qui vero Insubriae speciosas ambulat urbes
Praecipue hanc nostram, gressus si ad amoena viarum
Tenderit, ornatum insuetum, nitidumque decorem
Magnificasque domos, fastigia tanta videbit
Aedificata cito **PAANANDE** tempore, formas
Rerum adeo innumeras ut non aequaverit aetas
Ulla prior: sed (quisque lubens mirabitur) aucta est
Undique prosperitas, populiue frequentia, Rege
Praemia digna suo (32). Jam caetera plurima mitto,
Laude decora licet, ne sim longissimus; unum
At non praeteream, longo tua lumina visu
Hoc satia, in magnis, Caesar, juvat usque morari;
Nempe hic munifici se attollit gloria facti,

Patre iubente tuo potuit quae tangere metam,
Vasta giganteis moles variata figuris,
Marmoribus spectanda novis, pretiosa metallis,
Quam nec tempus edax, aetatis nec fuga longae
Possit diruere: en miro feliciter ausu
Una omnes valde insignis supereminet, una
Semper erit Rhodia fama praestantior; Arcum
Pacis eam dicunt, Pacis quae jure vocanda est
Orbis Terrarum, cui Jani claudere templum
Contigerat tandem; et Pacis sub tegmine tantae
Sustulit ille caput. Nullum longaeva vetustas
Nobilius spectavit opus, majusve, neque unquam
Tot vidit vivos spirante in marmore sensus,
Atque inter se se specie variantia membra,
Solo cuncta tamen veri coeuntia nexu,
Tot decora, artificumque manus, signataque saxo
Tot facta, historiaeque novae monimenta (33). Videtur
Vel Deus ipse opifex. Reduci largitur honores
Paci, sed belli praeclarum insigne peracti,
(Summa brevis, simul et series longissima rerum)
Arma virosque canit mirandis artibus, ipsas
FRANCISCI aeterno virtutes indicat aeo,
Qui mala non timuit, sed contra audentior ivit;
Et constans animi, fortunatusque laborum
Nullis aerumnis, nullo discrimine victus
Major in adversis micuit, nimbosque fugavit,
Et rem restituit, solidumque coecluit orbem,
Victa pericla docet, pugnatque in ordine bella,

Opposita infestis et fortia pectora rebus
Marte sub ancipiti, vires fractasque superbas,
Et mire captum regem, qui regna minatus
Cardinibus quassare suis, fusasque phalanges,
Victricesque aquilas, immortalesque triumphos,
Et miracula probat, portentaque plurima monstrat
Vix habitura fidem. Fato non currimus uno,
Anceps pugna diu: varios rota volvitur aevi
Per casus praeceps. Bellonae insania postquam
Italiam ah! nimium bellis concussit et armis,
Contremuitque stupens tantarum in turbine rerum
Insubria infelix, totusque perhorruit orbis,
Austriadum vindex Deus affuit, auspice et illo
Austriaca extendens ad gallica litora signa
Faustiscus nostrae emicuit spes prima salutis,
Atque triumphata veniens mox victor ab urbe
Ante pedes vidit Gallorum sceptrum: ita tandem
Reddita libertas, felix revirescit et aetas;
Flebile principium ridens fortuna secuta
Optatum nobis per fata novissima portum
Arripuisse dedit, fessasque resurgere gentes:
Coeptis digna suis ingentibus omnia; nempe
Ille, gigantea pugna vexatus ab hoste,
Splendidior nostri nituit nova gloria saeculi,
Et rursum incolumis late victricibus armis
Auxit et amissas vires, regnumque recepit
Conspicuam, Mavorsque illi dat laurea sarta,
Florida sarta, solent quae non arescere: sculpta

Haec eboræ aspicias facunda firmiter arte,
Sculpta laboratis cernes lapide, aere cauro,
Quæ linguisque tubisque suis memoranda futura
Argumenta ferent stupefactis gentibus; ista
Si tibi permagni sint fortia facta parentis
Obvia, flectenti per iniqua, per ardua cursum
Semita nulla tuæ virtuti erit invia; quaque
Lata patet cultis humana potentia terris,
Saxa hæc, quæ tardi valeant meminisse nepotes,
Quæ jam Pyramides, Regum monumenta priorum,
Exsuperant, nobis sic verba diserta loquuntur:
Hostes Austriadum frustra tolluntur in altum;
Nam lapsa graviore ruunt ceu fulminis ictu
Terrifico, crimenque luunt, poenasque rependunt;
Justitiam videant intabescantque relicta,
Justitiam videant hæc confirmasse trophaea,
Justitiam, Austriacæ veneranda insignia gentis,
Quæ clare atque palam melius non tangere elamat.
Hæc Regni fuerat bona fundamenta paterni (34),
Egregie cordatus homo quam prætulit unam;
Primum jura hominum munus, primumque putabat
Non violasse decus. Te nunc per singula talem
Cernimus: excelsi talem genuere parentes
Te nobis, tanto gaudemus et omine. Namque
Te Domino, soli (quid majus laudibus istis?)
Fundamenta Tui, Rex maxime = *Recta tueri* (35);
Dumque pari stimulo studioque teneris eodem,
Divinis mentem curis et pectora plenus,

Hoc dicto injustum sublimi voce fateris
Justitiae quodcumque obstat, quodcumque negatur.
Nulla sit hac potior sententia: culmine summo
Haec est et vere facundia Caesare digna,
Qui populos fide, qui lege et pietate tuetur,
Dignaque parque animo cui nobilitatis avitae
Semen inest, paucis sola est sententia tanta
Digna Deo. Custos, idemque gravissimus auctor
Eloquii, *FERNANDE*, animos hominumque Deumque
Hoc signo vinces; Tibi nam sedet, atque sedebit
Justitia agminibus, validisque potentior armis,
Altior aggeribus, munimine fortior. Errat
Magnos qui Reges metitur milite et auro;
Justitia et nullo patientia victa labore
Sidereum evexere Patrem, gentesque bearunt,
Haec eadem, pietatis amor, probitasque fidesque
Te quoque ad alta ferent, animoni qui ad publica vertis
Jura tuum, condisque nova et sanctissima (36), claris
Et regis exemplis. O terque quaterque opulentas
Insignesque urbes, sanctum ac venerabile numen
Justitiae quibus est, *Astraeae*que virgo refulget!
Sanguine quae seta divorum, patre et edita caelo
Assidet usque Jovi, caput inter sidera purum
Evehit. Illa igitur vera et dos maxima Regum,
Norma boni, recti sacra semita, limen honesti est;
Ut corpus partes, ut totum singula membra,
Sic Tu virtutes omnes complecteris una,
Sola Deos aequans. Melius neque grandius usquam

Te nihil Orbis habet : Tibi publica munera, honores
Debentur, vitae solatia, bellica fama,
Regia Majestas, civilis gloria, quidquid
Terras nobilitat, quidquid sanctique probique
Aeterna de mente fluit mortalibus aegris,
Aut felix faustumque potest contingere. Laudes
Ordinar unde tuas? Aut qua 'tu voce canenda?
Optima caelicolum Tu leges, juraque servas,
Juribus et populos servas, et legibus urbes,
Tu facis ut Regum emineat veneranda potestas,
Fulcrum Tu solii Majestatemque tueris:
Proxima parque Deo populos cum Principe nectis:
Teque inconcussam, Te aequi rectique tenacem
Flectere non odium cogit, nec gratia, nec vis
Mente quatit solida. Te juris culmine sultam,
Te ratio non ira movet: Tu facta rependis
Consilio; rigidi tu plena pudoris acerbos
Emollis mores. Tu cives prava jubentes
Fraenas atque regis; Tu mulces pectora, quodque
Auri dira fames, mala quod discordia solvit,
Jungis amicitia, suavique ligamine. Per Te
Jam pavefacta ruit gens astu fallere sueta,
Seditio non ulla furit, dementia vulgi
Te visa lenita cadit, scelerumque cupido
Judicis ora timet, flecti quae nescia: scita
Tu divina doces jura et civilia, leges
Tu pacis bellique: jubes non frangere verba,
Non Regis postferre fidem, non laedere quemquam

Nec re nec dicto : valide Tu foedera sancis ,
Moenia tuta facis , tuta oppida reddis et ornas ;
Te duce belligeri per aperta pericula currunt ,
Militibusque tuis vires , animosque ministras ;
Tu paci morem imponis , Tu maxima regna
Sub sancta ditione tenes , das jussa subactae
Genti , et pacta tegis , firmasque adamante : benigne
Aequali Tu lance petis ; namque omnibus ipsa es ,
Parcere subjectis , hostes cohëbere feroces ,
Dicere jus cuivis , delere injusta , suumque
Tu procul invidia , procul ambitione scelestâ
Aequè pauperibus tribuis , locupletibus aequè ,
Nec bene promeritis caperis , nec tangeris auri
Illecebris : aequo pede tecta nitentia visis
Et celsas regum turres miserùmque tabernas :
Tu prohibes populos pacem vexare tumultu ,
Nec sinis a recto discedere tramite. Per Te
Ex armis lex non oritur. Te vindice Princeps
Nata sibi (37) colit officia , et nihil arrogat eusi ,
Qui horrendus , legi placide submissus , amico
Servit praesidio , ceditque fideliter , apte
Otia tutatur , nec jura severa resolvit.

Per Te saevities posito mitescere ferro
Coepit , nec teritur bellis civilibus aetas ,
Sed securâ quies ignaraque fallere vita est :
Indignis per Te nullos fert census honores ,
Per Te odia et lites , atque arma cruenta quiescunt ,

Et strages, caedes et vulnera furta ruinae
Nequitiesque et vis et amor sceleratus habendi
Geules non vexant miseras, non regna fatigant :

Fons et principium fidei, pietatis imago
Sustentas humiles, inopesque ope sedula nutris,
Imbellesque foves, nocuas reprimisque potentum
Vires, et per Te nulu lex temperat Orbem.

Per Te nulla unquam libertas gratior extat
Quam justo sub rege, magis nec magna, magisve
Certa decensque viris; cuperent servire Catones
Caesare sub justo. Terras si, Astraea, relinquas,
Vivere non secus est ac vitam ducere mortis.
Te sine barbaricis horrerent cuncta tenebris,
Te sine non ullus foret hospes ab hospite tutos,
Nec latro vim Superdum, aut mortalia jussa timeret;
Mole sua ruerent urbes, frenisque solutis
Jam populi furerent rabie insidiisque frementes,
Et fas jusque sibi quidquid nocet esse putarent,
Squalerent reges, cives, gens omnis; et iret
Peplo cincta nigro propriis et lassa procellis
Actas; Justitiae complectar ut omnia paucis,
(Namque aliter tenues nequeunt audere Camoensae)
Nil viget in terris simile aut par, nilve secundum.

Sint grates Superis! Florent sub Caesare jura.
Cui virtus constans animi et clementia mitis,

Justitia et solio quae alte subnixae dedere,
Justus ut et pariter sit servatissimus aequi,
Titus et alter amor populi celebretur amati.
Hoc et justitia aeternum nitet Austria sidus,
Fortunae secunda suae semperque nitebit
Fluctibus in mediis; casusque immota per omnes,
Divitiis animosa suis, non fastibus ullis
Hostes turrata aut clausa non despiciit arce:
Nam solo Austriaci non pugnant milite, secum
Et Superos ipsos (sua sint miracula testes)
Pataque stirpis habent: his sunt Jovis omnia plena,
His comes ipse Deus, totusque his militat aethar,
Arbiter armorum Deus his, Deus armiger ipse,
Signifer ipse Deus, sublimis signifer idem
Est Deus, excelsaeque propaginis auctor et ultor,
Nubila qui pellit tempestatesque serenat.
Nil licet invidiae, Austriacis dum prospicit oris
Ipse ducum rector, summi et regnator Olympi
Vis immortalis nullo superabilis ausu.

Austria saepe quidem saevo sub turbine diris
Nimbis acta ratem ventis commisit et undis;
At Divi pro more adsunt, et nocte sub atra
Errabunda regunt filo vestigia recto,
Compescuntque minas, vertunt mala tempora, gaudent
Praesidio subito lapsis succurrere rebus,
Gaudent et motos prompte componere fluctus,
Et stetit in Superis spes et victoria: crebro

Vidit surgentem tristi de sede Megeram,
Viderat et rabidos immania monstra gigantes
Bella movere sibi et consurgere in arma; Deorum
Numine desertam se numquam vidit; et hostes
Auras infirmo pulsarunt verberare; nullo
Interitura vero, Disque indignantibus ausus,
Non potuit quassata domus subsidere, in illos
Fulmina ab aethereo jaculatur Jupiter axe
Terribili dextra: Austriadum domus omnibus haeret
Membris fixa suis, et stat divinitus aptis
Integra compagibus frustra tentata revelli
Aut minui aut laedi. Stat magna potentia nobis,
Nobiscum Deus est. Felix, justissime Caesar,
Felix o nimium felix Te Principe Regnum,
Cui vultu placidi ridet clementia Caeli,
Laetaque divinis plaudit victoria pennis!
Namque tuae causae conjuncta est causa Tonantis,
Militiae pars ipse, tuis vigil hostibus hostis:
Dumque tenax sancte populorum *Recta tueris*,
Fendensque potens, facit hic tua magna tuendo
Regna, et ab insidiis tuta et fortissima: sicque
Tanta paterna feres caelesti pondera mente,
Supponetque oneri, Tu pacem bellare tractes,
Se Deus ipse tuo; regitur quo terra, fretunaque,
Qui tibi confugium, Tibi navita, qui tibi portus,
Tot curas circum regalia sceptrum volantes,
Te propriis, tua signa, domum, molemque tuorum
Suffulcit regnorum humeris: hinc omnia Caesar

Inferiora tuis opibus, famulantia parent
Sidera, et inconcussa Tibi sunt fata tuorum :
Et bene Majestas armis defensa supernis
Firma manens quavis patriam formidinae solvit:
Quare abeunte metu pro Caesare dimicat acer
Impavidus miles, durans et mille labores
Enses in medios et edaces irruit ignes,
Currit inoffensus per iniquos undique campos
Numine praesenti, sacra causa accendit et arget,
Intrepidumque facit; rapidi nam turbinis instar
Contra hostem Polus ipse afflat, stirpesque potenti
Dissipat afflatu invisas. Victoria gressus
Austriadum sequitur, justas vallatque phalanges;
Aethereus quippe ardor inest et spiritus illis
Austria qui pugnant Tibi et intaminata tuentur
Justitiae vexilla tuae: bona causa triumphos
Praestat: si quid adhuc opus esset adire pericli,
Si qua novis quateret Mavortius oppida bellis,
Ad tua castra Deus volat, et moderatur euntes
Turmas in densas diri ad certamina Martis.

Semper in orbe quidem nil perstat: casu inopino
Quae valuerè labant, feriunt et fulmina summos
Montes, alta ruunt vel propugnacula: terribis
Prospera vanescunt, durum rapit omnia tempus,
Gloria, regna et opes, uno lux candida nobis
Stantque caduntque die: sed Tu, decus Austria mundi,
Casus ne metuas similes, nam Tu meliore

Imperium regis auspicio; fortunaque certa
Est bene nixa rota, finemque perosa caducum
Plantum iter accelerat Fati secura potestas,
Gestorum consueta diu tutela tuorum,
Semper in afflictis melius confidere rebus
Jussit. FAUSTUS, saeculi indelebile nomen,
Saepe favente Deo longi post praelia belli,
Infernasque minas, post saeva tonitrua Reges
Motura et populos, memorato hoc Pacis ab Arcu
Nos didicisse juvat, major majorque refulsit.

Austria in adversis manet imperterrita ut ilex
Celsa satis, duris quae tona bipennibus ipsas
Per caedes, per damna viret, ferroque minaci
Ducit opes animumque. Licet vocet horrida monstra
Rex Erebi et nostris fati contraria fata,
Irrita molitur, vetitisque accingitur armis;
Perfida tela cadunt. Illam non temnere gentes
Discite vesanae: sub amico Numine tutum
Immortale genus jam scitis. Signa timete
Justitiaeque Deique simul. Quis obvius audet
Ire duci tanto? tam firmum sternere robur
Quis valet? Una omnes populi, Tecum aethera certent,
Territa turba tremant, et se super aëra frustra
Tollere conantur, fraudesque auctoribus obsunt:
Numina laeva obstant, dant hostibus omnia dira
Austriodum: fortes sic ergo lacessere, prorsus
Stultitiae est nixus tumidaeque superbia mentis;

Certum namque docent hoc plurima saecula, paudit
Et monet historiae lux limpida. Quisquis eorum
Spretor erit, noscat sua se tractare pericla.

Vosque novatores, si qui superestis ut olim
(Ad populum phaleras! alios eludere tentat
Jam decepta cohors, ferro diverberat astra,
Caeca et serpit humi) simulacra fugacia frustra
Captatis falsae correpti ab imagine formae,
Frustra Daedaleis incauti panditis alas,
Et fluxa in solis radios attollitis ora;
Quod petitis nusquam est, quod vultis temnere, stulte
Perditis o genus implacidum, quod flebilis aegri
Ingeniū levitas baratrum detrusit in ima;
Austria namque manet tamquam marpesia cautes
Indomitusque silex, adamantē et firmior omni:
Atria vestra ruent, illi, erepet orbis et orcus,
Auxilium restat caeleste, humerisque manebit
Fulta ruina Dei: tantum quis posse videtur
Fata quoque ut superet? Fatorum legibus illa
Aeternis regit imperiis: bona fata tulere,
Austriacam populis terraque poloque valentem
Imperitare domum, fas esse et scepra tenere
Regnorum... At jam jam festum solemne paratur,
Duxque comesque Deus, quo tanta potentia nixa est,
Te ad templum, FERNANDEZ, vocat, quod dotibus auctum
A Patre munificis (38) mirum eentumque columbis
Sublime, esse putes angusta palatia caeli.

FRANCISCE, o nostrum decus et decus addite Divis,
Qui dudum implebas illustribus omnia gestis,
Cujus nomen adhuc cunctas insigne per oras
Audiit Hesperius, miratus sensit Eous,
Olim qui Regnum tantis conatibus istud
Eminuisse dabas, felici et sidere magnum
Liquisti moriens, in nos de vertice celso
Despicias, Natumque tuum. Tu prosper adesto,
Tu nos fortunes, tu festis annue; firmes
Numine cuncta pio, precibusque illabere Regui,
Te decet esse patrem: Regni nunc gloria nostri
Res tua nunc agitur, quam Tu... sed panditur, alma
FERDINANDA, favens domus Omnipotentis; ad illam
Accede Austriadum soboles gratissima terris,
Nate patris summi, magnum et patris incrementum,
Rexque paterque tuis magnorum maxime regum,
Cui genus a proavis ingens, sanctumque paternae,
Cui numen virtutis inest. Data fata sequare
O nimium dilecte Deo. Spes publica tauti
Tu regni ingrederis laus accessure parenti,
Atque atavis, queis vitus honos expersque sepulchri est;

Auspiciis Superis aeterni nominis haeres^{*}
Omen babe, Austriacos fastos tua gloria Caesar
Amplificet, famaue pari celebrabere. Virtus
Nempe Tibi regna et primos Tibi poscit honores,
Et Tibi sceptrum tenet: virtus et summa potestas
Sede una coeunt; sanctas nunc pergito ad aras;

Regifico jam cuncta vides splendere paratu.
A Jove principium; cultu veneranda frequenti,
Præcipue et niveis nobis signanda lapillis
Hæc erit usque dies: regali ornatus amictu,
Fronte resident cum majestate verenda,
Alta loci rerumque regens moderamina, magnam
Accipito a caelis populo exultante coronam,
Atque adeo insigni redimito tempora lauro.

Hæc olim veterum decorabat ferrea Regum
Clara caput. Caput Austriacum bene noscere sueta
Quinti jam crines præcinxit Caroli; inanis
Sæpe aliis dederat fortuna, sed abstulit: at Tu
Mannus habes tua sceptræ Dei, qui cuncta gubernat
Justitiæ rectique dator: sunt cura Tonantis,
Cura Tonantis erunt: diffuso lumine caelum
Arridens nobis plaudentia numina votis
Omnibusque refert: capiti tam nobile regni
Ecce Tuo imponit magnus diadema sacerdos;
Orat, avet populus, enrda ad Te vertit et ora,
Spem capit, et lætus fudit, Pater optime, namque
Omnis sperat amans. Deus audit verba precantum;
Tu simul audito, et tanto es diademate felix.

Sed tamen et sortis, Rex inclite, signa secundæ
Te majora manent; aliam Tibi amica coronam
Atque insigne parat. Venerato e sanguine nobis
Exorte Austriadum pompa meliore triumphas;

Nam gentis communis amor Te cingit et ornat,
Qui (bona magna super, caeli super omnia dona)
Communit clavum Marte armipotentior, et Te
Plene atavis similem, caro similemque parenti,
Ardua Faucisci vestigia rara sequentem,
Aut coronarat, quam ferrea cinxerit. Ista
Aurea dicatur, non aurum textile. Cuncta,
Iaspidibus licet et multis fulgentia gemmis,
Cuncta abeant: capiti radiantis more coronae
Quod Tibi necit amor sertum, victoria major,
Lauta corona nimis fulvo pretiosior auro,
Culminibusque tuis, illustria scepra tenenti
Eximium decus et stabilem latura salutem,
Certius imperium. Crines decet ista Deorum:
Ista potest Divum caput insignire corona.
Culmen utrumque tenens, quo tu potiere perenni;
Tolle serenatam duplici diademate frontem,
Gaude, gaude iterum tanto insignite decore
Tutus et invictus: Te jam comitantur amice
Majestas et amor; populi firmentur amore
Imperia, immensaque eadem nituntur opum vi.

Ecce haec ante alias Superis gratissima tellus
Divinos festiva Tuae miratur honores
Caesarene frontis, templo procumbit et imo
Pectore et elatis oculis, tendensque supinas
Erecta cum mente manus, en fida resolvit
In tales mox ora preces: Dii coepta secudent,

Et donec nulla temeratum nube serenum
Imperium sine fine Tibi, fausta omnia ponant:
Te sors dia juvet, sero Te sidera terris
Invidcant Caesar, ridentibus utere fati
Spes generis tanti! totum quo sospite regnum
Semper erit sospes; placidos domineris in annos,
Nestoresque dies ullo sine turbine degens
Lenis, munificus, populis florentibus adsis;
Protege res Italas, armis tutare, vetustis
Moribus illustra, et magnorum dignus avorum
Parque patri supra caeli convexa moranti
Famam pergo diu factis extendere claris,
Austriadum egregiis majus decus addere fastis,
Fata augere domus, majoribus ire per altum
Auspiciis et summa sequi fastigia, nomen
Austriacum celebre eximiiis virtutibus aequans,
Austriacum aeternos victurum nomen in annos,
Unanimis nomen quo Europa superbiat, et quo
Insubria exultet, quo primus et ultimus orbis.

Per Te, quo illuxit semper pax aurea nobis,
Amplius haud redeant his sedibus aspera bellis
Saecula. Culta Tibi pax est, pax optima rerum,
Quae votis optata tuis, quaesitaque mente
Sublimi, cives, populos, procures beat. Alma haec,
Quae modo cara potens Tu gentibus otia gignis,
Quae Tu tranquillae donas solatia terrae,
Et Tibi Caesareis cum Sponsa Caesare digna

(Cujus ab Austriacis, Italis, pariterque Boënis
Sanctae animi dotes et laude et honore coluntur)
Dent Superi, et numquam populi concordibus absint
Votis. Sic facilis peragat tranquilla potestas
Quod meritis animisque Tuis obnoxia virtus
(Namque haec fida Tibi et solio consedit avito)
Mitibus et studiis et Palladis artibus aeque
Promittit, grati quod nos Te poscimus omnes.

Dulci pace fruens Italum defendere nomen,
Musas et studia ab nimium torpentia somno
Excutere, et cultis abolere hoc dedecus oris
Perge, Pater (39), erebroque movere hortamine robur
Insubrum! Regio locuples est mentibus ista;
Hanc Tu, quam duris feliciter Austria quondam
Eripuit generosa pigri languoribus aevi,
Hanc jube ad ornatam vitam, famamque reverti, —
Ornare Insubriam, vitamque impendere fumae.
Terra viris floret (40), quorum Te provida cura
Solicitat merito. Virtus operosa Minervae
Artis et ingenü gesta ad majora remittat
Doctrinae laudumque simul conamina, vires
Exacuat validas, faciles et ad ardua ducat
Cives quois praestant caelestia dona colentes
Pro Patria, pro Rege suo, pro Religione;
Atque iterum, ut par est sperare a Principe tanto,
Excita per dociles sapientia prodeat urbes;
Crescant virtutes; faecunda his splendent aetas,

Hæc studeant magnis pro Te se accingere rebus;
Austriaca et pergant nobis assurgere in aurum
Sæcla suum: Tibi reddetur cum fœnore grandi
Fructus. Namque metus juris servator honesti,
Officii veri custos rigidusque satelles,
Ingeniumque bonis ornatum moribus, ardens
Civibus et probitas, amor et reverentia Regis
Obsequiosa sui, solatia docta, cupita
Sacri opera et Phœbi, vegetis industria pollens
Viribus, egregii populi incrementa, animosa
Undique et utilium rerum molimina, et ordo,
Blanda quies, rectæ vitæ præcepta, feraces
Artifices magnorum operum (†) illustresque magistri,
Qui famam extendant factis, monumenta per ævum,
Dum ratio vivet, non deperitura, politæ
Et bona mentis opes valde superantia mundi
Innumeras, Regum ac populorum gloria, multa
Quærere, quæ ignaro sunt vulgo abscondita; nosse
Naturæ causas, cælum percurrere, soli
Non sibi, sed Patriæ et Regi se credere natum,
Nemo neget, sunt doctrinæ seges ampla. Loquetur
Te Ausonia effusa jam læta per oppida voce,
Te summis exulta viris Alemânia, demum
Te sera, o Rex, posteritas. Benefacta Deorum
Hæc sunt in terris ad finem solis ab ortu
Maxima, perpetuo dignissima vivere sæclo.

Hæc Tibi erunt artes, regumque ducumque fuerunt

Austriadum, magnumque Tibi praebere theatrum
Hæ poterunt. Dum promeritos comitatur honores,
Dum favet aula viris, flammæque cupidine laudis,
Sedula doctrinam stimulis ingentibus urget,
Invitatque animos pretiis rubigine laesos,
Dum doctis, dum virtuti justusque merenti
Splendor adest, crescitque suis industria donis,
Dum gravibus data cura gravis, provincia dignis,
Dum locus ingeniis hominum datur atque labori,
Et plausu sapiens dum gaudet et optima monstrat
Principibus, dum lecta hominum stipata corona,
Mens quibus excelsos agitat sub pectore sensus,
Sceptra fidesque nitent, Saturni tempora vinces:
Te insignem pietate virum, populisque regendis,
Te super astra ferent, non Te ventura silebunt
Saecla, tuisque addes titulos felicibus istos
Auspiciis, et summa inter tua culmina credet,
Credet durantes longinqua in saecula fastos,
Qui solidæ non mentis inops, non lumine cassus
Regibus et Regnis bene consulit et cavet alte:

Sic cum justitiam, fidei et virtutis amorem
Fundamenta tuæ jacias, Rex optime, famæ,
Hærentem capiti multa cum laude coronam,
Regem, Cesareamque domum, commissaque sceptrum
Altius attollet lustris labentibus ætas.

Ferdinande, salus Regni et fulcimen, adepta

Suscipe corda lubens. Sunt pura, haud falleris, imo
Intemerata fides (Caelo immortale sacramus
Votum) immota fides, istas quae sustinet oras,
Candidior semper Tibi candidiorque redibit:
Omnia prona vides, Caesar, Tibi vivimus uni;
Tu quoque nos clemens patrio tuearis amore,
Intersis populo summis fiducia rebus,
Et fidens nostri fati sortisque futurae
Stes Regno incolumis. Devotae pignora mentis
Pectora nostra Tibi vigilant: haec sola pericli
Turris erunt, clypeusque tuos porrectus in hostes;
Sed justo non hostis erit, qui damna minetur.

Langobardorum vinctus diademate crines,
Langobardorum Tu spes, Tu gloria prima,
Langobardorum columen Tu delictumque,
Nos tege; nos etenim per laeta per aspera rerum,
Per tua perque tui colimus Te fata parentis,
Ad tua prosequimur studioso corde fideles
Numina; tangit honos, fastis gaudemus et aris,
Imperioque tuo suavi paremus ovantes;
Haud erimus regno indecores, et clara feretur
Nostra fides. Italum fide non mutabile Regnum,
Naturae quod jure voces verissima Tempe,
Quae dicas postuisse Deos, haec Italia florens
Terra antiqua potens, cui vix dedit optima paucas
Rerum opifex natura pares, gestisque virisque
Cognita, honoris amans, et honestis dedita curia,

Ingeniosa, sagax, prudens, industria solers,
Prompta ministerio legum, jurisque perita
Fama digna sua est, felici et Principe digna,
Digna patrocinio, Regisque favoribus. Audax
Qui negat, hic niger est, hunc Tu, FERNANDE, caveto.

Justitiae Tu vive tuae, nobisque benignus
Extolle Insubres, Venetos extolle: voluntas
Nota Tua: et quamvis regnorum mole labores
Ingenti, cum Te reducem sors prospera sistet,
(Hoc nobis saepe eveniat clementibus astris)
Tunc ista ex multis fortunatissima sedes,
Gratae gentis amor, populi constantia laeti,
Exulta ingenia et Regni ornamenta virentis,
Quae Tibi, summe heros, merces non parva laborum,
Et per Te fauste magis et magis increbescunt,
Te magnum memorent; mortem tua fama superstes
Vincat et invidiam. Quisnam Rex major in orbe,
Quam qui fortunis, qui prosperitate suorum
Omnibus insignis plausu celebrabitur? Hic est
Qui laudum sibi vera struit monumenta, profecto
Fortis et hic sacro supremus in agmine Regum.

NOTAE

(1) **V**is Vallensis in via et praeceptis Imagniensium in Bergomensis Provincia ab Imp. FRANCISCO AUGUSTO inchoata, montibus excisis, marginibus substructis, mollito clivo, confecto ponte a Bivio Lîminis ad Felisam rhedis et curribus, FERDINANDI CAESARIS providentia et liberalitate, pervia facta, munita et perfecta. Mallerus torrens rabidus furensque, qui defrenatis vorticibus agros et aedes rapuerat, eadem magnanimitate, qua Vindobonae propriae vitae discrimine populos suos ab Istri ruentis strage praesens defenderat, ad Sondriensium tutelam, confracto alveo, sublato margine et molibus oppositis, perpetuo domitus, et urbs ab interitu vindicata, summa ab eodem Rege sospitatore munificentissimo effusa in illam largitate, auspicia praebente, ut in caeteris cunctis, RAINERIO IMPERATORIS patruo, virtutum omnium praestantia mirifice comparato, hoc Regnum vice sacra suaviter feliciterque regente. Via per Leucum a Mediolano Colicum versus constructa; via a Colico ad Ripam Clavennae crepidinibus et vallis septa, et fonte publico adjecto confecta; viae Stelvi et Splugae aptius rectiusque dispositae; viae novae a Domaso ad Abdoas transitum, a Magenta ad Buffaloram ponte Navilio superimposito patefactae. Confines regionum hujus regni cum finitimis gentibus signis undique positus indicata. Tres pontes super Abduam in Valle Tellina, pons super Lambrum apud S. Angelum, pons super Ollium apud Cannetum, pons super Navilium apud Gaggianum perliberaliter et splendide fabricati. Novum grande opus, quod

Coronella nuncupatur, in Mantuana Provincia apud Bipam Suzzaram juxta Eridanum ad aquas, quae incitiores feruntur, arcendus constructum. Torrens, quem dicunt Lambronem, ex artis praeceptis rectus et ad publica commoda operose redactus. Ad damna novis operibus resarcienda, quae exundationes anno 1834 intulerant, ingens pecunia munificentissime collata. Regia Mediolani et amplior et formosior reddita. Palatinum regium Modiciae et ejus roborarium, et palatium Mediolani, cui nomen Villa, novis ornamentis decorata. Hac in urbe Tabularia publicae Auctoritatis dilatata. Domus, vetustate fatiscens, ad excubias in monte Splugae reaedificata. Theatrum Scholae novis commodis et ornatibus insignitum, eidem et Canobbiano dos annua magna continuata. Aquae Larii, quae hucusque moderamen indignatae in urbem Comum et loca adjacentia inundantes impetum facere terrificum consueverant, et quae saeculis XV, XVI, XVII et XVIII vasta quasi voragine eadem merserant, RAINATO pariter auspicante, coercitae; Brivii claustris solo aequatis, us omnibus, quae alveo adversabantur, eversis, et euripo inter Brivium et Lavellum profundius subtercavato, regio sumptu austriacorum doctentorum trigintamillium denariorum in his operibus posito. Via magna a Laureto prope Mediolanum ad Sextum Modiciam versus decoris undique lapidibus crepidine utroque septa, et ponte lapideo apud Gorlam Navilio imposito, grandi aere collato constructa. Viae, quas appellant ferreas, ad itinera volueri cursu perficienda noviter excogitatae feliciter, Caesaris concessu atque munere pro Regno sanctae et bonarum legum auxilio providenter expeditae. Arcus Pacis maxumas hoc anno ad finem perductus; utraque moles, quae ornatus gratia ejus latera honestat, splendide omnino confecta. Viae et plateae conterminae aptatae: Porta Comensis duobus aedificiis exornata. Vetusti Tribunalium et Praetoriorum

carceres, qui asperiores viderentur, quam sive ad reorum custodiam, sive ad poenam necessum foret, ne afflictis plus seculo addatur afflictio, omni humanitatis et nulla expensarum habita ratione renovati, et quidem Mediolani, Mantuae, Bergomi, et apud Praetoria Iseï. Gravedunae, S. Fidelis, Leuci, Edoli, Leonati et Salodii. Quae autem hujusmodi in Venetarum Provinciarum Tribunalibus et Praetoriis perfecta sunt, aut altero tanto aut sesqui esse majora videntur: sed eo revocemus, unde declinavit oratio. Ad haec nondum censa aestimanda et onera aequa lance dispartienda quadrigena austriacorum denariorum millia, ut ante, data. Novae pro Regno dignitates aulae creatae. Nobilium lecta cohors ad corpus Caesaris constituta; egentium Curiarum aedificiis conservandis reficiendisque annua subsidia continuata: aedibus Curionalibus regii patronatus aedificandis annua pecuniae summa tributa: orphanis, viduis et iis qui domi millitiae vel minimam partem ullius publici muneris attigissent, si in egestate essent, stipendia donata: orphanotrophis et domui dementium curae et custodiae dictae ingentia subsidia quotannis contributa: quadrigena denariorum millia ad morbum, cui a Cholera nomen est, averruncandum erogata: pauperum idrophoborum cura praecipuo aere Regis perpetuo suscepta. Foedera mutua cum finitimis Principibus ad confirmandam publicae securitatis, regionumque jurlum tutelam sapienter coepta. Milites cohortium vigilum urbanorum tranquillitatis causa in majoribus Provinciarum urbibus assignati, et eam ob rem vigilantium armatorum numerus in oppidis, pagis vicisque adauctus. Damnatorum in carceribus egentium conditio mitigata linteis, stragulis et cervicalibus etc. suppeditatis sumptu Austriacorum denariorum centies millium ab initio facto et denariorum triginta millibus in annos singulos hunc ad finem

clementer additis. Palatium Mediolani poenalibus judiciis sacrum ampliatum. Hinc ob ea beneficia dumtaxat, quae superius retulimus, fere nonagies centena denariorum millia in expensa abierunt.

Venetis quoque non minus Caesar in agendo calet. Positum sit igitur in primis, Ephebeum ad juventutis commoda ampliatum, Patriarchae palatium ad Sancti Marci erectum, domus insignes ad Rialtum, quas Fabricas novas dicunt, vetustate pene collapsas ad Magistratum usum ingenti pecunia emptas et restauratas; Mathemauci moles portum et aggeres, opera permagna, ardua, mirabilia, pluribus abhinc saeculis Venetorum voto perperam efflagitata, ausu austriaco, aere austriaco perfici, et in illa plus decies centena millia florenorum impendi; sublimem in litore S. Petri Turrin, quae nautis errantibus monstret viam, funditus erigi; Utini aedes alumnis ecclesiastica disciplina imbuendis fronte eleganti exornatas, earumque dignitatem Regis auspiciis et benignitate auctam. Caeterum in praestantibus rebus venetis magna videntur et ab oblivione et silentio vindicanda, quae euripos, flumina, portus, propugnacula, opera multifaria ad aquas extra ripas diffuentes robustius coircendas, et vias multas, praecipue vero magnam, iter Alemaniam versus habentibus accommodatissimam complectuntur. In eam autem Rex noster benignitatis consuetudinem venit, ut domus beneficiarias, Ecclesias et Curias egenas, Scholarum morumque magisteria, Xenodochia, hospitia sanitatis tuendae et caet. subsidiis plurimis regia prorsus laetitiam peramanter affecerit, et charitate benevolentiaeque sua jam altissimis defixae radicibus providentissime sustentarit. Quare perpensis et cognitis iis quae in Venetorum partibus tribus ab hinc annis peropportune facta sunt, certo compemurimus, denariorum austriacorum centies octogies centena et quinquaginta novem millia insumpta fuisse. Itaque Veneti aequae

ac Langobardi ad spem majorum accessionum erecti, in rebus a FERDINANDO bene et naviter actis tot et tanta admirantur pro-
visa, quae non nisi persapientis et benefici omnino consilii erat
providere, et summa cum gratulatione omnium et laetitia pro-
fusis sumptibus peracta sunt.

De aliis hominum existimationis et communis humanitatis
causa praeclare et luculenter gestis a Rege nostro, qui omnes
regnandi rationes, Austriacorum Principum more, in virtute
collocat, vide infra notas 35, 36, 38, 39, 41.

(a) Etiam Porta vetus opus erat Austridum. De nova
dicam postea.

(3) Horti publici pulcherrimi instructi anno 1782.

(4) Inter caeteras via Lazzareti, hippodromus, via quam
dicunt Orientalem, incepta anno 1769, via S. Radegundae,
via Portae Romanae, etc., omnes in primis decorae. Quae
vero passim pertinent ad calles, vicos, itinera et alia hujus
generis, quae gravius magnificentiusque dicenda essent, ab
anno 1760 usque ad 1780, maxime vero anno 1777 in me-
diolanensibus et mantuanis ditionibus undelibet tanta vides,
et ita magna, ut quasi fidem exsuperent, et nemo facile
dictis affari posset, quod factis suppetit.

(5) Ex. gr. Platea Foutis a Piermarinio delineata, fons
ipse cum duabus Sirenibus a Franchio Carrarensi, quem
Imperatrix Mediolanum vocaverat, sculptis.

(6) Ut caetera mittam, Vanvitellius ab Austria accersitus, ut
templum maximum Mediolanensium novis operibus continuaret.

(7) Regia Mediolani per Piermarinium ampliata, instructa,
nova facie ornata anno 1778.

(8) Theatrum Scholae, quo nihil magnificentius, et Canob-
bianum valde insigne (anno 1779). Illud quoque aulae
Theatrum, quod anno 1776 flammis consumptum fuit,
conditum erat munificentia CAROLI SEXTI AUGUSTI magnae

MARIAE THERESIAE genitoris, cujus imperium a Mediolanensibus paternum appellatum esse memoria proditum legimus, in quo illud vere maximum, quod ipsi eidem anno 1741 honorificentissima oratione justa persolventes magni in primis faciendum duxerunt, Carolum studia bouarum artium et Philosophiae multiplici cognitione ita fuisse complexum, ut ea stipeudiis, favore, praemiis aluerit, erexerit, incenderit. *Lege Relazione del funerale di Carlo VI. Milano, per Malatesta 1741.* De tanto Caesare Austriaco imperii regundi scientissimo Muratorius in Italiae Annalibus ad annum 1711 has protulit laudes: *Portò egli al trono un complesso di sode e rare virtù, quale non facilmente si trova in altri Regnanti; ex quo satis intelligitur, eundem se principem respice austriacum prae buisse hic majora patratum, si per calamitosa tempora licuisset.*

(9) Temporibus illis austriacis, uti praesentibus eadem prorsus aevi felicitate, innumera aedificia structa sunt magnitudine atque ornatu valde conspicua, praecipue per Vanvitellium, per Bibienam, per Piermarinium, per Cantonium, per Soanivum et alios Architectos. Placet pauca tantum non ad ornatum et aedificiorum magnitudinem, quae pene sunt infinita, sed ad utilitatem publicam respicientia earrare. Mediolani Tabularium magnum, et a caeteris aedibus disjunctum, ut privatae tabulae conderentur, et fortunae civium in tuto essent, Augustae providentia et liberalitate, loco dato ab generali concilio civitatis, inaedificatum. Ergastulum criminibus opere publico expiandis constructum. Pons novus Mantuae supra Mincium ad annonae perpetuum usum regio pariter sumptu expletus. His de rebus et hujus generis quae majora et mirabilia laudanda essent, nos sane obruunt.

(10) Navigatio Abduae ausu romano patefacta, et Mediolanum Lario junctum, novo navibus aperto euripo anno 1777,

opus maximum et praestantissimum, et, ut Guid. Ferrarius ait, ab annis tercentis tentatum frustra, ab Austria vero annis quatuor feliciter absolutum, rationibus olim Ludovico Sfortiae, qui et Morus, a Leonardo Vinciò designatis, sed ab eadem partim comprobatis et partim sapienter emendatis. Praetereo caeteros hujusmodi euripos, pontes sive saxeos, sive marmoreos fluviis impositos, et opera plurima torrentes. maxime anno 1773, et flumina praecipue anno 1777 moderantia ita conspicua, ita miranda. ut Insubria nostra de Austria jure merito Plinü verbis dicere posset = *Reclusit vias, portus patefecit, itinera terris reddidit.*

(11) Bonis artibus, scientiis restitutis, et Academia anno 1767 Mantuae instaurata, et novis institutis aucta, etiam Mediolani liberalium artium sodalitas anno 1775 splendidissime fuit constituta. De ea gloriose praedicant Lanzius in opere quod inscribitur: *Storia pittorica dell'Italia.* et Eques Bonius Cortonensis in elogio Lanzii. Quantis vero modis aula provinciarum opulentiae, commodis et commerciis prospexerit, longi esset operis enumerare. Tria numismata Austriacam referunt beneficentiam. Quo ad artes vulgares cum aliis quoddam commune vinculum et quasi cognationem habentes, unum haec verba praesefert: *Lanif. et Lintear. artes in Insubria praemiis excitatae* 1769; alterum pertinet ad agriculturam = *Arti. Artium nutrici Praemium constitutum* 1765 = Tertium ita sonat: *Provinc. German. et Ital. commerciis junctae* anno 1770.

(12) In elogio Comitis Verri, Papiae per Bizzonium edito, auctor ita loquitur: *Era inferna e trista per ozio e per ignoranza, allorquando il sole dell'Austria apparve sull'avvilta sua terra.* P. Custodius ipse in vita Beccariae sic mire concordat: *Sino alla metà dello scorso secolo la Lombardia più ancora che le altre parti d'Italia potea*

rassomigliarsi all'antica Beozia. Parinius quoque ob multam Mediolanensium barbariem flebilibus modis conquerebatur, simulque magnas hac de re curas aulae agnoscebat. Vide *Lettere familiari di celebri Italiani*. Mediolani 1825. Nostrum duximus de tempore illo tenebrosissimo haec saltem obiter attingere.

(13) Initio tanta erat indoctorum animis offusa caligo, ut sapientia ubi pedem poneret non haberet. Quare Petrus Verrus in praefatione libri qui inscribitur: *Memorie storiche sull'economia pubblica dello Stato di Milano*, sic ait: *Assai più che i progressi del secolo hanno contribuito (quod semper permagni interest) le illuminate determinazioni della Corte a scuoterci dalle tenebre e dal letargo in cui eravamo avvolti* = hinc in eodem libro quodammodo fateri cogitur = *Milano risorto sotto il Governo dell'Imperial Casa d'Austria* = Et alibi idem testatur, eandem omnium primam curasse = *di far conoscere i principj dell'economia politica in un paese ubertosissimo, ma oppresso dalla barbarie de' secoli bassi* = Hic meminisse placet quod Isidorus Bianchius in vita P. Verri de Insubria profiteri non dubitavit: *Un certo spirito nemico d'ogni felice slancio teneva in ceppi le arti tutte subalterne e meccaniche*. Jam ab hispanicis temporibus fere omnia praepostere, incondite et monstruose fieri videbantur. Verum AUGUSTA IMPERATRIX, suis addicta populis et consecrata, vel reslantibus ventis, omnibus opibus et viribus elaborabat, ut vitiositas saeculi et mala rerum inveteratio depellerentur, et tam cara sibi nobilitaretur Insubria.

(14) A viris, quibus excellens in omni genere virtus, virtutum igniculi et semina proficiscebantur. Hi autem exen. gr. fuere Volta, Burserius, Tissotus, Moscatius, Frankius, Spallanzanius, Fontana, Villa, Scopulus, Bigonius, Cremanius,

Tamburinius, Zola, Bosovichius, Scarpa, Mascheronius, Natalis, Malsarnius, Bertola, Alpronius, Soavius, aliorumque bene magna caterva neminis numquam intermorituri. Horum opera admodum eximia in scientiis promovendis rebusque litterariis excolendis extitit, ad quas et ad Austriae decus omne consilium, studium atque laborem conferentes, rerum divinarum atque humanarum doctrinam elate et ample propagaverunt.

(15) Reformationem omnigenam Lycei magni Ticinensis, quam laudati Professores condecoraverunt, inceptam anno 1765 et mirandum in modum Europa stupente, anno 1771 absolutam, plurimi ejus aetatis scriptores summis laudibus extulerunt, et in ea Regii muneris amplitudinem admirati sunt. Novis institutis, selectis magistris, meliore docendi ratione, legibus, operibus, disciplinis, viridariis botanicis (Ticini et Mediolani) stirpibus omnigenis peregrinis et indigenis pro rei herbariae commodo consitis, instrumentis cujuscumque generis ad physicam et artes copiose comparatis, et quaque-versus suppeditatis auxiliis innumeris magnifice instructum auctumque fuit: quibus de rebus omnes clamorem satis magnum honorificentissime sustulerunt.

(16) Bibliothecae Mediolani, Mantuae, Ticini per Archiducem Ferdinandum et Firmianum Comitem, rei litterariae apud Insubres moderatores, institutae, dotatae, instauratae, Fontana et Burserio opulantiibus. Sic serebant plantas quae et alteri saeculo prosunt.

(17) Inter eos quibus in scientiarum et artium augmentum immensis sumptibus haec itinera per multas Europae partes ab aula mandata fuere, ut quasi quaedam communicatio utilitatum vel ab alienigenis efflueret, recensentur Spallanzanius, Volta, Scopulus, Barlettus Professores, Molinari Marchio, Sangiorgius, Rosa Vincentius, Vandellius Doctor,

Fromondus, Zulianus Eques, P. Racanius, P. Pinus, Marcus Odescalchus Comes, et alii plures, quos omitto. Hic autem praetereundum non est, quatuor Mediolanenses anno 1771 Imperatricis aere Neapolim missos fuisse, ut panis concoquendi artem et tabernae pistoriae regulas (o tempora!) discerent. Ea tunc erat miserae Insubriae conditio. Quam fauste feliciter Austria in rebus publicis universae Insubriae regenerandis, et in litterarum et bonarum artium commodis providentissime amplificandis, maximis Insubriae temporibus, quibus nihil erat indoctius, omnium nationum se longo praestantissimam praebuilt! Haec sane quidem nec tempus perimet, neque longa vetustas interimet.

(18) In opere cui titulus: *Storia continuata di quella del Guicciardini (Car. Botta)* Tomo XI, p. 394, haec vera et cedro digna et auro sententia legitur: *Gli Austriaci più fecero dei Medici*. Tomo vero XII, p. 106, ab Austriae barbariem fuisse expulsam recte affirmatur, et aequa verborum magnificentia enunciat. Sane quidquid Insubria magni habuit, quantumcumque fuit, illud totum habuit ab Austria, et nihil arbitror praecipua laude dignum, quod ab ea praetermissum credam. Quapropter nonnulla alia brevi oratione et summatim non tam assequendi, quam experiundi voluntate, aggrediar: Provinciae vel in summa rerum perturbatione provide ordinatae; viae publicae militares et regiae undequaque complanatae et perfectae; cursus publicus iter facientibus apte et accommodate dispositus; cursusuum equorum praefecti ad disciplinam revocati; regundorum finium controversiae cum gubernationibus conterminis transactae; administrationes Communium statutae; possessorum qui censi erant, generalis convocatio firmata, ut de iis quae opus forent, de expensis et commodis suis agerent; civium ingenia et industria ad gloriam pristinam invitamentis

et praemiis excitata et Athenae Insubricae restitutae; penitissimi quique sapientiae aditus communi cotomodo patefacti; bonarum artium Academia, ut diximus, Pinacotheca Braidensis et Specula Astronomica institutae; Codices MS. biblico-hebraici Ambrosianae Bibliothecae diligenter collati, et ad summa capita redacti; orphanotrophia discipl. et laboris tirocinio erecta; aedes egenis sustentandis, plebi exercendae intandae, pueris puellisque recipiendis, bonis artibus informandis, nodique efflorescentes; Ecclesiarum curiones stipe auxi, et Curiarum fines circumscripti; quotidiana rerum gestarum diaria iis commissa viris, qui media tutissimi irent; anilia multa in religionis negotio, quae vitio et corruptelae propriae essent, quam religioni, circumcisa iuuantate omni et errore et superstitionibus a religione separatis, deleta et extincta feliciter: limites ntriusque potestatis (qui paulatim quasi labefacti) quam firmissimo legum praesidio muniti; sodalitia et consortia, quae minus temporum necessitatibus, minus ingenuis rei christianae solitudinibus, minus morum saucitati, quam otio, desidiae et furo viderentur aptiora, vel abrogata vel ad meliorem frugem perducta: praeterea artificia, incautiones, fallaciae et commenta sagarum et praestigiatorum, atque huius furfuris multa plena fatuitatis plena levitatis, quae, licet a mente et ratione vacua, fusa per gentes compresserant insipientis multitudinis animos, et hominum imbecillitatem occupantia eorum vitam superstitione atque aniliter ineptiis refererant, erepta et repulsa, dataque opera et legibus, et honestissimis disciplinis, et scriptis editis, ut cives sinceris moribus imbuerentur, et naturam studiose intuentibus ipsa factorum veritas falsarum opinionum temeritate dempta claresceret; sic denique superstitionis, qua nihil potest esse tetrius aut perversius, ad quam adeo proclivis ferebatur credulitas, stirpes omnes, fabulis spretis et repudiatis praestigiiis,

ejectae: praeterea jux universum Insubriae ad rationis trutinam revocatum; mulierum jura restituta, advenis aequae ac municipibus utpote humanae familiae consortibus res immobiles adquirendi facultas concessa; et legum judiciorumque sanctitas gravissimis magistratibus commendata: saluti publicae ordo medicorum constitutus; artis obstetriciae scholae Mediolani et Mantuae apertae; domus hospitales, Xenodochia et constituta et restaurata; scholae vel in pagis propagatae et longe lateque diffusae; disciplinae undique vel iustauratae vel primum tradi coeptae; vis monetaria temperata conditis novis legibus et officinis; veterum vectigalium leges aequitate Principis emendatae; vectigalia ipsa fortunis omnium leniter accommodata, ut eadem niuscujusque et universorum esset utilitas; coloniae artium mechanicarum fundatae; artium vincula penitus confracta; societas, quam patriam dixere, agriculturae incremento constituta; Museum Mantuae, quod C. V. Labasius nuper descripsit, erectum. Sic artes omniagenae, quae ad utilitatem civium vehementer pertinent, mirum in modum, quo nihil fieri poterat aptius, amplificatae; terrae quom plurimae tunc derelictae, vulgo *Brughiere*, quae per extensissima agri spatia incultae squaliebant, ad fertilitatis apicem redactae, possessoribus eas colentibus omni vectigalium onere ad annos modo decem modo quindecim solutis; nemorum diu neglectorum custodes designati; commercia hic et illic regio aere et aptis legibus excitata, praemiis industriae et utilitati publicae propositis, novisque magistratibus vallata; opifices praecipuarum rerum ad commercia pertinendum e longinquis plagis huc evocati; nundinae et negotiatorum fora per urbes, per oppida, per pagos extensa; opificia serica, auri, argenti metallorumque fodinae et similia non pauca, quae ignava et iners neglexerat aetas, euriis providentibus inducta, ordinata, protecta; census, res

saluberrima, ea institutus prospicientia, quam vel exterae nationes admirabentur; immunitates et privilegia juxta principis et privatorum ludentia merito sublata; jura plurima Regis temporum injuria alienata e privatorum manibus redhibita; possessores ipsi sarti et tecti ab omni detrimento servati; mutuis tandem provinciarum commodis, ornamentis et incremento, quidquid (ne plura complectar, sunt enim innumerabilia et fama jam vulgatiora) quidquid exco gitari potuit, ab aula omnium utilium rerum vindice imo portu atque sinu, ad vitam honeste et decore agendam studiose et liberaliter perpetratum, omnis eximie versa et in meliorem partem mutata, et quaquaversus universae Insubriae pars felicitas: Austriacae beneficentiae donum, cujus contemplatione nullius animus potest satiari. Omnes profecto *MASIAN THEATRAE* statua palmari dignam arbitrabuntur.

(19) In primis Archiduci *FERDINANDO* res insubricas moderanti et *Carolo Firmiano Comiti Tridentino* administro, qui nati ad agendum semper aliquid dignum viro, et non sibi sed etiam atque adeo multo potius principi et populo, totis sapientiae viribus junctis ad rerum publicarum gubernacula accesserunt. Sed ut exemplorum multitudine supersedeam, muniis gerendis inter caeteros praefecti fuere *Carlus Comes*, *Petrus Verrus Comes*, *Caesar Beccaria Marchio*, et hujusmodi permagni viri scriptis editis clari, quibus in hominibus esset summa virtus et summa virtute amplificata auctoritas, et quidem saniorum arbitratu sapienter ad rerum rectionem et munera evehebantur; namque, ut *Franc. Bac. de Verulamio* de dign. et augm. scient. lib. I egregie scriptum reliquit, *vix exemplum adduci potest Reipublicae infelicitate administratae ad clavum sedentibus viris eruditis.*

(20) Compertum est (et ex tabulario *S. Fidelis Mediolani* patet) ab aula et praemiis et honoribus et beneficiis

et patrocinio munifice cumulatus fuisse Orianum, Beccerium, Passeronium, Giulinium, fratres Verros, Carlium, Tiraboschium, Moscatum, Luinium, Lecchium, Frisium, Soavium, Pinium, Boscovichium, Cesarium, Spallanzanum, Parinium, Landrianum, Bigonium, Nessium, Cremanum, Scopulum, Fontanam, Reziom, Tamburinium, Zolam, Peciam, Borlettam, Burserium, Villam, Allegrantium, Balestrierium, Salandrium, Visium, quos nemo mediocriter quidem doctus ignorat. Quare Martinus Sherlock anglus in suo opere: *Consiglio ad un giovane poeta*: licet conqueratur, semper admodum raros fuisse Mecenas, Austriacos tamen Ludovico XIV, Cosmo Mediceo et Leoni X aequiparat. Quare ea tempestate non alienum est videre volumina quamplurima ardentibus studiis typis vulgata per locupletissimos auctores fluentes gratia Principis litteris litteratisque viris tuendis atque fovendis addicti; namque communis propemodum erat rerum laudandorum appetitio et optimus quisque laudis studium trahatur: cujus quidem rei contemporanei scriptores amplissimis monumentis conservare memoriam voluere. Itaque etiam Paulus Frisius in Elogio MARIAE THERESIAE, pag. 101, hac de re sic disserit: *In Lombardia i comodi e lo splendore in cui la benefica Imperatrice collocò le arti e gli artisti, le lettere e i letterati, superavano quelli degli altri luoghi.* Paucis quocumque oculorum aciem convertimus (nos non solum hoc lateri, verum etiam profiteri oportet) ea omnia quae ad scientias, artes, litterarum cultum et monumenta, ac vitae natae commoda maxime spectant, ex eodem uberissimi fonte fluxerunt, Austriaca sunt et Austriacum beneficia, et heroica, ut ita dicam, eorum tempora summorum hominum splendore celebrata undequaque magnificant. Si vero minus litterati homines referenda gratia Austriae satisfacere potuerunt, et praedicanda et habenda certe modis omnibus satisfacere.

(21) *Leges*, quas Austria ecclesiasticae disciplinae moderandae tuendaeque gratia quasi inflatu instinctuque divino sanctissime ediderat. et ut plus roboris et firmitatis haberent, Magistratu, quem *Oeconomatum* vocabant, munierat, Codicem amplissimum et magni faciendum constituere possent. De Augusta MARIA THERESIA Benedictum XIV Pontificem Maximum, immortalis memoriae, in allocutione habita die 5 iulii 1751 in conestitorio, comperimus recte dixisse: *Dio ottimo massimo le infiammò l'anima dello spirito di vera Religione e di cristiana pietà, per cui i Principi Austriaci sopra gli altri furono sempre commendati*. Vide S. D. N. Benedicti Papae XIV Bullarium, tom. 3, pag. 245.

(22) Hæc de re, nempe de virorum principum persensu et inductu, Seneca perspicua sententiae gravitate ait: *Rex velit honesta, nemo non eadem volet*.

(23) Austriadum in Insubria tempora praeclare vocantur aurea a Carolo Botta in Historia Italiae tom. I, aurea a Gottardo Zenoniano in Elogio MARIAE THERESIAE Cremonae impresso, aurea a Ballestrierio, aurea a Passeronio in carminibus suis, aurea a Ferdinando Puteo Comite in opere Parisiis evulgato = *Della felicità che gli Italiani possono e debbono dal Governo Austriaco procurarsi* = qui pariter felicitatem etiam hæc nostra novissima austriaca tempora, valde hoc quidem scite, affirmat et pugnacissime defendit. Sunt ista quidem magna vel potius maxima. Caeterum mihi satisfacere non possum quin moneam, alia multa hæc de re apud historicos esse scripta divinitus, imo celeberrimos quosque illius aetatis scriptores Austriae praecones fuisse tantae felicitati gratulantes, illiusque laudes mirabiliter celebratas non solum nostris, sed pene omnium culturarum gentium literis atque linguis: neque aetas ulla sane de iis conticescet; nam habet a populis venerationem istam quicquid excellit.

(24) JOSEPHUM II Imperatorem summis praeconiis ornavit in Sacello Quirinali Hannibal Genghae, qui fuit Pontifex Leo XII, et quidem jussu S. D. Pii VI. Legatur *secunda Oratio in funere Josephi II habita ad S. D. Pium Sextum ab Hannibale Genghae ejusdem Sanctitatis Suae Cubiculario*. Romae, apud Lazzarinos, 1790 (Est in Ambrosiana.)

(25) LEOPOLDUM II publicae faustitatis auspicem et solertis civilitatis tutorem eximium scriptores non pauci testantur. Aloysius Cremanius in libro de Officio Legumlatoris et Jurisconsulti Carolo Antonio Martinio Tridentino viro clarissimo recte gratulatur et plaudit, ei uni contigisse, ut LEOPOLDUM publicae felicitatis incrementum ad universas leges informandum ei traderet provida Augustissimorum parentum cura. Mediolanenses actuosae illius virtuti laudes jam ab ineunte regimine decreverunt:

LEOPOLDO . PIO . FELICI . AUGUSTO
 QVOD
 VNIVERSAE . PROVINCIAE
 ET
 SINGVLARVM . CIVITATVM
 VOTIS . ACCVBERVIT . ADVNERIT
 CONCILIO . CONVENTVS . VNIVRS . RESTITVTO
 LIBERTATE . MVNICIPIIS . ADSERTA
 CVRATIONIBVS . ORNAMENTIS
 REMINTEGRATIS . AVT . AMPLIATIS
 ANNO . IMPERII . PRIMO
 ORDO . POPVLVSQVE . MEDIOLANENSIS
 CONSTITVTORI . DEI . PVBLICAE
 AVGVRI . FELICITATIS . PERPETVAE

Fuit reapse Princeps, cujus sapientiam, aequitatem et indulgentiam in populos expertae sunt Etruria et Insubria, et tota suscepit Europa. Non secus ac Josephus II amore populorum septus parentem publicum se praestitit. Conspicua Ejus Elogia vide a Stefano Bonsignorio die 21 martii 1793 Mediolani. et a Clemente Bondio (qui tanta ingenii laude florebat) die 12 maji ejusdem anni Mantuae recitata: nemo autem est, qui possit utriusque gesta satis consequi verbis, nec referre oratione magnitudinem.

(26) Quid FRANCISCUS I, cui moderatrix omnium rerum praesto erat sapientia, scientiarum incrementis et alendis civium studiis praestiterit, vel scriptores alienigeni praedicant. Legantur exemp. grat. Carolus Dupin in novo opere: *Forces product. et commerc. de la France, Paris* 1827, t. I, p. 52, et Auctores Anthologiae Florentinae volumine XLV (n. 13 januarii 1832, p. 139) qui uno ore apte et rotunde profitentur, populorum institutionem in ditionibus Austriacis magis propagatam, multoque florentiorem esse quam pene in omnibus aliis totius Europae partibus. Satis erit hic animadvertere pro sola Insubria vices centena millia denariorum austriac. quolibet anno ad populum erudieudum etiam in praesentiarum ab aulae nostrae providentia munificentissime erogari. Imperatore FRANCISCO quis considerator, quis rector, quis prudentior?

(27) Consule Legem 24 martii 1832 de Emigrationibus et de bonis illicite absentium administrandis, Tito et Trajano dignissimam. Lege Codices quos promulgavit, et Philosophum Principemque populorum amicum tibi palam ostendunt. De Codice civilium legum viri sapientissimi praeclara jam dederunt testimonia: illud tamen hic placet referre, in ejus § 20 constitutum esse, ut causae privatae summi Principis legibus minime soluti aequae ac civium omnium lites

iisdem judiciis subjiciantur et pari omni jure et forma tractentur. Leges vero criminum poenas et probationes statuantes sapienter servasse videntur magnificentissimum illud Aristotelis (Rhet. 1. 3): *maxime expedit bene institutas leges omnia quaecumque possunt complecti, minimamque partem judicium arbitrio relinquere*. Caeterum nihil se dignius quam placabilitatem et clementiam putabat. De FRANCISCO I. et de gloria virtutis rerumque ab eo gestarum recte cum Tacito in vita Agricolae dixeris: *Quidquid in eo amavimus, quidquid admirati sumus, manet mansurumque est in animis hominum, aeternitate temporum, fama rerum*. Vide notas 28 et 37.

(28) FRANCISCUS euripos perfecit, flumina subegit, pontes struxit, et per cautes alpinas, et per inospita saxa et juga asperrima Splugae, Stelvii et Larii vias patefecit magnificas. Innumera hujusmodi opera et caetera omnia incredibili pecuniae vi non solum in Langobardis, verum etiam in Venetis regionibus studiose et feliciter peracta vide in opere: *Semplice verità* etc. Parisiis anno 1834, pag. 362, 363, 364, ubi accurate copioseque ab auctore grandiloquo disseritur. Beneficiis universam complevit Insubriam: omnes enim ejus solitudines fuerunt amoris plenissimae, et Austriacum nomen ab annis CCCCC augustum aeternitati commendaverunt. Nil mirum igitur, si D. Stendhalinus (Stendhal *Promenades dans Rome*, Paris 1829) dilucide protestatus est, urbem Mediolanum (FRANCISCO adhuc sceptrum tenente) inter totius orbis felicissimas esse recensendam. Quare quantum desiderium sui reliquerit, dici vix potest, et sponte factum est, ut post ejus acerbum funus Regnum, quantum animo maximum capere potuit, moerorem et luctum omnimode significaret: nam ut carmina, inscriptiones et alia hujus generis mittam, hic referre juvat quindecim laudationes amoris et officii

mundus a viris eruditis typis fuisse mandatas, ut quem viventem excoluerant, amissum lgerent, debitisque orationibus honorifice atque ornate prosequerentur. Ex hisce omnibus illud perspicuum est, Austriae nostrae laudibus tantummodo profligatos et perditos homines obrectare posse, qui spumantes ex ore scelus a dicteris jaciendis et calumniatorum perversitate nequeunt abstinere, homines quorum emineat audacia atque projecta sit.

(29) Vide Librum: *Mediolanum secunda Roma, dissertatio apologetica Justi Vicecomitis.*

(30) Porta quam vocant Orientalem.

(31) Civitas Mediolanensis devota numini ejus die 28 novembris 1837 opus perficiendum, et FERDINANDAE PLATEAM appellandum magno in conventu municipum decreverat. Res agi coepta est, sed nescio quid impedimento fuit quo secius hucusque absolveretur. Verba publica Municipii auctoritate prolata quoad plateam hujusmodi sunt: *con quella splendidezza e decorazione ch'è richiesta dalla faustissima circostanza la incoronazione in Milano di S. M. I. R. Ap. come Re del Regno Lombardo-Veneto.* Hoc autem quanto al solo progetto di che si tratta, dappoichè in massima è già stato acclamato un qualche grandioso monumento (aliud monumentum permagnum, plaudentibus cunctis, Regi erigendum duxerat). Vix autem haec scripseram, compertum mihi est, Mediolanenses, re melius perspecta, permolestes ferentes, Plateam, de qua dixi, propter loci angustias magno et erecto eorum animo nimis imparem futuram, eidem aliud plenius et splendidius opus, quod eventus magnitudini et dignitati magis conduceret, sarrogandum censuisse.

(32) Populi frequentia in Provinciis Insubriae ab anno 1816 usque ad 1838 hominum quasi tercentis millibus aucta est. Atque numerum hunc longe excederet, nisi morbus

insolitus Italia universa peragrata hîc quoque cladem non fecisset. Sic habeto de Venetiae Provinciis, quibus caputum plus quam ducentorum millium accessio facta. Quare Regnum recentiorum temporum felicitate hominum fere quingentorum millium incrementum accepit; quo spectaculo nihil potest insignius, nihil admirabilius esse, siquidem *in multitudine populi dignitas Regis*. Qua de re Kaunitzhus Minister in Epistola die 27 Decembris 1770 ad Firmianum Comitem data, de populorum quantitate beatis illis Austriae temporibus, ut pariter nostris, mire adacta aiebat: *Di tutti i vantaggi politici quello della popolazione è il più grande, il più importante, e lo scopo primario della legislazione, come fonte della pubblica felicità*.

(33) Decorant Arcum latinae Inscriptiones celeberrimi viri Doctoris Iohannis Lebusii Equitis Mauriciani, ab titulis latinis Augusti.

(34) *Iustitia Regnorum fundamentum* erat Emblema praeclarissimum FRANCISCI I.

(35) *Recta tueri* insigne ab Augusto FERDINANDO I sapientissime electum Caesareo decreto die 8 aprilis 1835 evulgato, imo tanti parentis filius et haeres edicto omnium primo (2 martii 1835) se pro felicitate populorum, in qua omni mente et cura versatur, non nisi viam recti securituum magnoifice jam declaraverat.

(36) Singulae Imperatoris nostri beneficentissimi FERDINANDI I leges perbrevis imperii tempore editae, Marco Aurelio et Antonino dignae, patrem benevolentiae partibus usum, et amorem populorum et sapientiam pari passu cum clementia amice ambulantem monstrant evidenter. Ex. gr. lege decretum 4 martii 1835, quo majestatis securus perduellionis rei mortis damnati et ex gratia temporario carceri addicti novo liberae deportationis beneficio cumulantur, data hisdem

providentissima bonorum cura, et omni jure Fisci regali magnanimitate posthabito, imo penitus sublato; nullo siquidem delictorum habito discrimine ab aula nostra paterna indole praedita, Austriacarum legum domestica, ut ita dicam, mansuetudine, praeclare comparatum est. ne bonis Fisco addictis parentum scelera filiorum poenis luantur, uti nimis acerba jam ab antiquis ducta temporibus consuetudo ferebat. et adhuc hodie alibi usvenit. Vide decretum 17 julii 1836. quo perduellionis judicii causa a patria exulantibus redditus impune paterno more permittitur. Vide legem providentissimam 17 junii 1837 de finitae locationis nuntiatione, de iis qui rerum locationi renuntiant, et summaria ea de re judiciorum forma. Inspice legem, qua Tabulariorum ordo restituitur. Lege tandem novos Codices ad jura vectigalium, Aerarii et Fisci pertinentes, poenarumque in fraudatores sancientes genera et mensuram; et facillime animadvertes quam mira sapientia et liberalitate excellent: quae quidem tanta est, ut multae ob ea quae in fraudem Fisci gerantur, persolvendae, non ad Fiscum Regis, sed ad domus, ubi publicae beneficentiae fontes paterent, ex lege 55 Codicis poenarum humanissimo prorsus exemplo devolvantur. Omnia etenim in populorum prosperitatem, in hanc unam instituta, parata, intenta sunt, in hanc unam omnis summa legum refertur.

(37) In opere: *Themis* (imprim. de Rignon à Paris au bureau rue Sufflot, 1819, n. 2, pag. 91) et in sermone *de Justitia* Professoris Lembergensis Bernardii anno 1814 edito vere dictum legimus = Immortalem esse gloriam domus Austriae ab ea omnium prima in corpore suarum legum civilium § 16 hoc axioma statutum fuisse: *Homo quilibet jura habet innata, quae solius rationis lumine dignoscuntur*: quae quidem verba, non immoderatus, sed compressa hominum licentia intelligenda, hac laude sunt digna.

(38) Ad splendida Templi maximi opera continuanda Faviscus I. tercenties vices tria millia centum sexaginta denariorum austr. suppeditavit. Nunc pariter unoquoque anno denariorum austr. millies quadragies centies quadraginta novem ab aula in eadem impenduntur.

(39) Regiis sumptibus juvenes utriusque sexus in Ephrebeis et Scholis litterarum humaniorum et artis musicae; adulescentes multi Langobardi et Veneti in Lyceo Theresiano Viudobovae et in Academia Neustadiens; bonis disciplinis instituti et aliti; foeminae vero in Collegio Anglicarum, ut ajunt, sacrarum virginum ad S. Hippoliti in Austria et aliis pluribus in locis educatae. Vicetiae in Venetis novum Anglicarum earundem, quibus puellarum institutio curae sit, Collegium statutum; denariorum austriacorum centum quinque millibus jam ad prima ejus exordia tributis. Lyceum Portae novae Mediolani, quod *Longone* appellant, quamvis privati olim juris, tamen pecunia regia et quidem denariorum quadringentis septem millibus quingentis septuaginta operi perficiendo statutis, splendide reaedificandum; adolescentes complures Regis sumptibus in eodem alendos et imbuendos; pariterque scholas veterinariae medicinae apud Mediolanum ampliandas decretum. Magnae aedes pro surdis mutisque tutandis erudiendisque absolutae. Charitatis, ut vocant, Asyla excolendis imbuendisque pueris, Caesare favente, parata. Palatium Braidense sacrum scientiis, litteris et bonis artibus, Speculae et Pinacothecae refectum et ampliatum: nunc vero de nova domo emenda eidemque jungenda, Rege annuente, agi coeptum. Bibliothecae Mediolani et Venetiarum libris magni pretii regia liberalitate et munificentia ditatae. Novae in Archigymnasiis Scholae, altera quae rationum in rerum publicarum curatione recte inueundarum, calculorumque rite ponendorum scientiam doceat; altera quae jura vectigalium et aerarii, et

Codices de iis nuperrime editos tradat, constitutae. Horti botanici Mediolani et Mantuae restaurati et ampliati. Lycei magui Ticinensis ejusdemque Musei et Bibliothecae aedes instauratae, Museum autem elephante donatum. Domus Mediolani, ubi puellae educationis erga servantur, balneis et operibus novis auctae. Domus Musices alumnis destinatae dormitoria cubicula adjecta. Caeterum Curionibus stipe non satis congrua dotatis; Clericis egenis Sacerdotio initiandis, iisdemque in Seminariis Mediolani et Brixiae, et in Collegio Vindobonensi, quo sublimioribus disciplinis imbuuntur, alendis largitates annuae continuatae; Chirurgis variolis inoculandis aptiorem operam praebentibus remuneratione quotannis concessa. Venetiis autem in praemia industriae augenda, in Academiam liberalium artium exornandam, in magni momenti picturas apud inopes Ecclesias conservandas et reficiendas, et in juventutis institutionem uberius providentiusque promovendam multi sumptus extra ordinem facti; sicque studia omnia Caesaris impulsu atque adjutu excitata, et praesidio firmiori munita. Denique quoad viros doctrina pollentes hanc FERDINANDO Caesari habemus gratiam, quod favores virtuti numquam defuere. Gironius etenim Bibliothecae Braidensis Praefectus, et Ant. Moschinius Canonicus Venetus litteris et doctrina clari a FERDINANDO (ut Angelus Caesarinus Astronomus Braidensis noster, Bonatus Patavinus Professor et Morellus, qui Marcianae praeerat, viri insignes a FRANCISCO) et Magistratus praecipui de Principe et de patria benemerentes et Mediolani et Mantuae et Brixiae ferreae coronae equites creati, vel Leopoldi cruce decorati sunt. Item Labusius Doctor, vir omnigena eruditione praeditus, aureo numismate, gemmato anulo, titulis et honoribus ab eodem largiter auctus. Alios librorum auctores non mediocriter elaborantes in iis scientiis quae sint multis profuturæ, puta Petrum Barolium Professore Ticinensem ornatum

pretioso anulo gemmis conflato; A. Sacrum Doctorem et Octavium Ferrarium Mediolanenses, illum equitem factum coronae ferreae, hunc aureo numismate decoratum; et Langobardos Venetosque complures, ut pro eorum meritis honores eis habeantur, austriaca nobilitate donatos missos faciam; nam satis superque compertum est, virtutum merita cujuscunque generis ea apud aulam peropportune fuisse et esse, quae possint collocare homines in amplissimo gradu titularum et dignitalis. Vide notam 41.

(40) *Urbes Langobardarum felici ingeniorum ubertate florere*, sunt verba Imperatricis MARIAE THERESIAE in Suo diplomate 4 martii 1768, quo de excolendis hominum mentibus magnifica fatur. Idem procul dubio dicendum esse de Venetis nostris et mentis et cordis praestantia et officiorum fidelitate ubique terrarum notissimis, nemo est quin existimet, nemo profecto ibi inficias.

(41) Marchesio magni nominis sculptori, qui alia FERDINANDI jussu egregie elaboraverat, opus maximum ab eodem demandatum fuit, quod *Bona mater* puncupatur, statutumque simul est, ut Ecclesiae Mediolanensium ornamentum accederet. Nuper vero, idest die 3 februarii labentis anni, Imperator noster artifices in arte sculpendi magistros et Viennenses et Mediolanenses et Venetos convocandos curavit, ut ad coonestandam immortalis FRANCISCI I memoriam monumentum par, quoad fieri poterit, tanto nomini proponant. Mediolani Hayezio et Molteuo in arte apellata insignibus multa quae pingerent ab aula demandata, primo quidem et claro pictori Ariento in udo tectorio Regiae hujus urbis; Manfredinio et Strazzae, qui in operibus ex aere metallisque fundendis magistri imprimis peritissimi, praeter alia, magnus quidam Triumphus apparatus ad mensam exornandam ab eadem commissus. Amoenioris picturae artificis Gozzio annum stipendium, ut

anno quolibet tabulam pingat, largiter statutum. Alexander Sanquiricus pictor eximius ob diagrammata exequiarum pompae FRANCISCI I inservientia Regiis praemiis affectus. Numismata aerea artium cultoribus (ut numisma, quod dicunt magnum, Bagattae Valsecchio) saepe dono data. Tabula picta Guidi Renii magno pretio comparata et Braidensi Pinacothecae donata. Mediolani liberalium artium sodalitati annua aeria collatio amplificata, ut alumni qui praemio affici meruerunt, quotiescumque castra sequi eos contingat, alios milites substituat. Eadem nuper ordinata sodalitas, et honoribus largius insignita: haec autem omnia brevi admodum tempore a novo Caesare facta, avitae paternaeque virtutis ac munificentiae gloriam aemulato. Usque adeo Imperii magnitudinem animo superans, publicae rei ornandae, artium bonarum commodis, disciplinarum, scientiarumque incremento, et splendori Rex optimus curam impendit, recte perspicuens in iis contineri praestantiam et amplitudinem suarum civitatum, et per eas et domi dignitatem et foris auctoritatem retineri. *Id enim semper (his aula nostra utitur verbis in latino diplomate 4 martii 1768 superius allato) id semper evenisse cernimus, ut quibus in regnis disciplinarum cultus, ibidem communis etiam omnium felicitas effloresceret.*

De FERDINANDO AUGUSTO mitto omnia illa dicere quamplurima, quae in amplissimis caeteris suis ditionibus hucusque gloriose egit; nam mihi tantummodo de Regno L. V. et minus quam res petebat, scribenti videbantur esse a proposita ratione diversa, et ideo ea tetigi, quae ab huius sermonis officio non abhorrebant.

Sed de Austria nostra hoc unum hic dicere necesse habeo, hoc unum hic scitu opus est, et te, lector, admonitum volo, ejus erga Insubriam beneficia post hominum memoriam maxima et fere innumerabilia, nimis copiosae imo

infinite orationi præbere argumentum rerum magnarum et
excelsarum, quæ sine ullo fūco, sine ulla specie, sine ullo
jactationis colore, ut more sedati fluentis amnis apud eam
assolet, sunt facta, et divinæ cujusdam virtutis ita esse vi-
dentur, ut sibi verbis vix satisfieri patiantur. Quare non ne-
scius, quantum plura dicturus suscipere negotii, non nihil
ex innumeris, et tantulum de tantis, quod satis indicii
sit, breviter strictimque pro mea quantulacumque est fa-
cultate, generatim libavi auspiciatissima arrepta occasione, qua
Mediolanum majestate sua beavit expectatissimus FRANCISCUS
Rex, quem Deus O. M. tueatur, defendat, custodiat, incolu-
memque conservet.

FINIS

5BN 620693

